

Notes sobre la toponímia major del Pla d'Urgell: Documentació i etimologia

Moisés Selfa Sastre

Universitat de Lleida

RESUM: En aquest article proposem l'origen etimològic de la toponímia major del Pla d'Urgell (nom dels municipis) a partir de la documentació coneguda que hem extret de la bibliografia especialitzada. La gran majoria dels topònims estudiats són d'origen llatí, si bé n'hi ha alguns d'origen preromà o aràbic.

PARAULES CLAU: toponímia major, Pla d'Urgell, llatí, preromà, àrab.

ABSTRACT: In this paper we propose the etymological origin of major toponymy of the Pla d'Urgell (name of municipalities) on the basis of the documentation known that we extracted from the specialized bibliography. The vast majority of the studied toponymies are of Latin origin, although there are some pre-Roman or Arabic.

KEYWORDS: Major toponymy, Pla d'Urgell, pre-Roman, Arabic.

INTRODUCCIÓ

La toponímia és una ciència que s'ocupa, en el sentit més ampli i transdisciplinari del mot *toponímia*, de l'estudi dels noms de lloc d'una zona geogràfica determinada (Selfa i Berengué 2003). Aquest estudi pot abordar-se, generalment, des del punt de vista geogràfic, històric (Selfa 2014) i lingüístic. En aquest treball, volem que l'estudi toponímic presentat faci referència tant a l'estudi històric com lingüístic dels topònims tractats, és a dir, aportarem dades històriques de cada topònim i proposarem una etimologia del nom en qüestió.

Per dur a terme aquesta tasca, partirem de 4 conceptes claus: quan es fa etimologia, s'ha de partir de la documentació històrica del topònim tractat. Els topònims són autèntics fòssils de la llengua i en la seva estructura conserven dades del passat històric d'aquesta. En segon lloc, proposar etimologies suposa conèixer

les lleis d'evolució fonètica que intervenen en el procés de formació de la toponímia. En tercer lloc, cal usar la gran obra de referència sobre toponímia catalana publicada fins a l'actualitat: *l'Onomasticon Catalonia* (1989-1997), de Joan Coromines. Aquest és, sens dubte, el gran recull i estudi de l'onomàstica catalana on s'aporten dades úniques per a l'estudi dels noms de lloc del domini lingüístic del català. I en quart lloc, i no per ser expressat en darrer lloc és menys important, quan es treballa amb etimologies de topònims cal tenir molta humilitat científica, és a dir, proposar orígens de noms no és una ciència exacta i cal estar atent al que altres estudiosos han dit o poden dir sobre el tema, sempre que les raons aportades estiguin fonamentades sobre una base científica.

Dit això, comencem l'estudi de la toponímia major del Pla d'Urgell. L'estructura que comentarem per a cada topònim és la següent: aportació de dades documentals històriques i discussió de l'etimologia del nom donat a partir d'aquestes dades històriques.

BARBENS

Municipi situat a l'extrem nord-oriental del Pla d'Urgell. Barbens apareix esmentat ja el 1099 en l'acta de consagració de l'església de Guissona amb el nom de *Barbene*. Coromines, al seu *Onomasticon Cataloniae*, recull les formes de *Barbens* (1168), Bernardo de Taiatello, comendatori de *Barbenz* (1177), grangiam de *Barbenz* (1183), in termino de *Barbencii* (1183. Carta de poblament), domui de *Barbens* (1210), *Barbens* (1359), comendador de *Barbens* (1413).

Donades aquestes formes documentals, sembla factible que el nom de *Barbens* vingui d'un nom personal llatí BARBENTIUS ben documentat a l'antroponímia llatina amb una evolució del grup final -TIUS a t's i posteriorment a s.

BELL-LLOC D'URGELL

Municipi situat a l'extrem occidental del Pla d'Urgell. Coromines (1989-1996) aporta per a aquest to-

pònim dades documentals com les següents: *pòdium Peralach* (1250), *Bellog* (1333), *Bell-Iloch* (1359). Contràriament al que l'etimologia popular ha proposat per aquest topònim (BELLUM LOCUM, és a dir, lloc bonic), hem de partir d'una altra base més relacionada amb la geografia i història del nom: BELLI LOCI, és a dir, lloc de guerra, feréstec i difícil de conrear.

BELLVÍS

Municipi del Pla d'Urgell que es troba al limit amb el Segrià i la Noguera. La documentació històrica del topònim és la següent: Pere de *Belluis* (1165), *Belluis* (s. XIII), Berengario de *Pulcro Visu*, vicari Urgellí (1282), *Belbis* (1359). En principi no hi ha dubte que hem de partir d'una base llatina BELLUS VISUS amb el significat de 'lloc de bona vista'.

CASTELLNOU DE SEANA

Municipi situat a la punta nord-oriental del Pla d'Urgell. La documentació d'aquest nom és aquesta: "ipso reger que escurrit de Anglerola usque termino de *Sesana* (1166), in Pulchro Podio et in Monte pessulano et in *Sesana* et in *Castello novo* (1180), *Castellnou de Ceana* (1359)". Segons Coromines (1989-1996), *Seana* podria venir del nom d'una vil·la d'època romana, pel seu acabament en -ana. Una de les possibilitats és que vingués del nom *Caesius*, que hauria pogut derivat cap a *Sesius*, *Setius*, *Setia* i, finalment, *Seana*. Pel que fa a *Castello novo* (1180), un *castrum* no és equivalent a castell, que mai n'hi ha hagut. És una terminologia feudal del castell termenat, o sigui, una jurisdicció o estatus dins del terme de Seana, el qual permetria la repoblació (Yeguas 2012).

FONDARELLA

Municipi situat al bell mig de la comarca del Pla d'Urgell. Documentat el 1079 al *Liber Feudorum Maior* ("per rivum curvum et pergunt ad *Ipsam Fontanellam* et transeunt juxta ipsum Fontem") i al segle XIII sota la forma de Nicholay de *Fondarella*. Per a alguns, el nom de Fondarella procedeix de la paraula àrab *funduq*, que significa alfondec, hostal. D'aquí la denominació d'*Al-fondarella* que es mantingué oralment fins a l'època moderna. D'altres, han preferit partir d'una base llatina relacionada amb la documentació *Fontanellam*, és a dir, FONTANELLAM amb el significat de lloc d'aigües interiors o fonteta. En tot cas, de FONTANELLAM a *Fondarella* caldria considerar una sonorització del grup NT a *nd* i una dissimilació de N a *r*, fenòmens fonètics possibles.

GOLMÉS

Municipi situat al sud-est del Pla d'Urgell. La documentació històrica ens parla de les següents formes: "similitar donamus *Ipsos Golmers* (1079), villa *Golmers* (1204), in termino de *Golmeris* (1258)". D'etimologia incerta, *Golmés* pot ser una derivació del nom germànic *Waldmer*, si bé aquesta possibilitat no estaria relacionada directament amb la documentació aportada. L'article *ipsos* ens permetria parlar d'un lloc relacionat amb la base llatina COLUMBUS, amb el significat de lloc de coloms. Caldria parlar, en tot cas, d'una sonorització de la C- en G-.

IVARS D'URGELL

Municipi situat al nord del Pla d'Urgell. La documentació del nom és escassa, si bé volem destacar la forma Vicarius ecclesie d'*Ivarz* (1279). L'origen del nom, com tots els *Ivars*, sembla preromà i derivat de l'arrel *Ibarr* 'ribera', al seu torn d'IB- 'aigua'.

LINYOLA

Municipi situat al nord del Pla d'Urgell. La documentació del nom és la següent: *Linerola* (1139), *Linarola* (1180), hominibus *Linerola* (1276) i *Lineola* (1268). Qui s'ha ocupat abastament del nom de Linyola i el seu origen ha estat Yeguas (2010). A ell, doncs, caldrà recórrer i no caldrà, doncs, repetir les diferents etimologies que aquest estudiós aporta en el seu extens treball, sempre justificades amb abundants dades documentals. El que sí que farem nosaltres és posicionar-nos en una etimologia que ens sembla molt plausible donada la documentació del topònim i l'evolució lingüística de la base proposada: LINARIA 'camp de lli', amb afegití del sufix col·lectiu -ola. La palatalització del grup *ny* és perfectament possible si partim d'una base com la proposada.

MIRALCAMP

Municipi situat al sud del Pla d'Urgell. Documentat com a *Miralcamp* (s. XIII) i santa Maria de *Miralcamp* (1331, 1332, 1339), sembla clar que la seva etimologia és força clara, ja que és un nom compost del verb *mirar* amb el sentit d'indret encarat cap a un lloc determinat.

MOLLERUSSA

Mollerussa és la capital del Pla d'Urgell. Qui ha aportat variants documentals d'aquest nom a bastament ha estat Yeguas (2003) en una monografia dedicada a aquesta ciutat. D'aquestes en volem destacar tres: "transit Rivum Curvum per planam q. Est super

Mulieruciam, Mulleruzza (1228), *ecclesiam S. Jacobi de Mullarussa* (1331)". Sembla clar que és un derivat de l'adjectiu *moll* amb l'afegit d'un sufix locatiu *-usa* (<-OSA). El seu significat seria el de 'terres toves i aigües'.

PALAU D'ANGLESOLA

Municipi situat al bell mig del Pla d'Urgell. La documentació del nom és la següent: una torre "in ipso campo que vocant *Palad*, et est in terminum de *Anglerola*" (1147, Carta de donació –no poblament– del Palau d'Anglesola) (Yeguas i Puig 2003), Guillem d'*Angleola* (1259), *Engleola* (1359). Potser es tractava d'una antiga vila romana. S'esmenta l'existència d'un castell o una casa forta, però era difícil que algú es decidís a tenir una residència d'aquest tipus en una àrea de frontera, tant pels musulmans com pels cristians. Els *Anglesola* tingueren la residència a Anglesola o a Bellpuig. D'altra part, el fet que El Palau sigui d'Anglesola s'explica perquè formava part del terme del castell d'Anglesola. Simplement seria una residència senyorial, la qual exerciria la capitalitat sobre la jurisdicció del que s'anomenava castell termenat, el que avui diríem terme municipal. *Anglesola* deriva d'*eclesiola*, 'esglesieta'.

EL POAL

El Poal està situat uns 7 quilòmetres al nord de la ciutat de Mollerussa. Com a topònim no en tenim cap de documentació que no sigui la que faci referència al substantiu *pou*. Sembla clar que el nom de *El Poal* (216 m. d'altitud) ve de la gran quantitat de pous que hi ha en aquestes terres. Era lògic que abans d'arribar les aigües del Canal Auxiliar d'Urgell la gent cerqués la manera de tenir aigua. I aquesta, a causa de les vetes fluvials, s'hi trobava abundant en aquesta zona (http://poal.ddl.net/historia.php?seccio=Hist%F2ria&id_seccio=3946).

SIDAMON

Municipi pròxim al de Bell-lloc d'Urgell, amb el qual limita per la part est d'aquest últim. El topònim està documentat el 1079 com a "ipsius *Mauri* usque Tarregam (*Liber Feudorum Maior*)" i el 1161 com a "terminum de *Cidamon*". L'etimologia sembla àrabica, possiblement de l'àrabic *sidi* 'missenyor' i el nom personal àrab *'Amûn*.

TORREGROSSA

Municipi al sud del Pla d'Urgell. Va formar part de la comarca de les Garrigues. La documentació del nom

és la següent: Loch de la *Torre Grossa* (1359), *Turris Grossa* (1491). Es tracta d'un nom compost de *torre* i l'adjectiu *grossa* amb el significat de 'grans dimensions'.

VILANOVA DE BELLPUIG

Municipi situat a la punta sud-est del Pla d'Urgell. El 1082 es documenta *Pugolis Rubii*. En canvi, *Pulchripodium* no apareix documentat fins al 1227. Seria interessant veure com es *cognominava* Vilanova a l'inici. Podria ser que Bellpuig fos anterior a 1227, però no hi ha testimonis documentals (Yeguas 2009).

VILA-SANA

Vila-sana rebia el nom d'Utxafava fins el 1930. Cal remuntar-se, doncs, a la documentació d'aquesta darrera forma toponímica: "honorem inter *Oxafabam* et Ivarç (1179), et *Oxafava* et in Villa Nova (1180), *Exafava* (1181), *Orsafava* (1259), *Oxafava* (1260), *Uxafava* (1299)". Qui s'ha ocupat extensament de l'origen d'aquest nom ha estat Yeguas (2010). Per aquest autor, *Utxafava* és un nom relacionat amb una arrel basca del tipus *etxea* amb el significat de 'casa'. També podria derivar de la també arrel basca *otza* amb el significat de 'fred'. La tercera base, per Yeguas, la més versemblant seria *otxo*, amb el significat de 'llop'. La raó d'aquesta versemblança és la figura del llop que apareix en algunes monedes iberes dels ilergetes. Si gui com sigui, sembla clar que no és un nom de base llatina i sí preromana com les apuntades per Yeguas (2010).

Després d'aquestes notes a partir de la documentació històrica de la toponímia major del Pla d'Urgell, es poden arribar a algunes conclusions: la gran majoria d'aquesta toponímia té una base llatina, és a dir, deriva de la llengua mare, el català, que és la llengua històrica del territori. D'altra part, la presència del substrat preromà es deixa notar en noms com *Ivars* i *Utxafava*. D'altra part, l'adstrat àrab ha deixat la seva petjada en un nom com *Sidamon*, que no és l'únic a la zona, ja que el de *Vencilló* també sembla tenir origen àrab.

BIBLIOGRAFIA

COROMINES, J. (1989-1996). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Edicions.

SELFÀ SASTRE, M. & BERENGUÉ CARBONELL, I. (2003). *Topònims i renoms de Bell-lloc d'Urgell*. Lleida: Pagès Editors.

SELFÀ SASTRE, M. (2014). About the Concept of

Onomastic Identity The Privileges' Parchments of the City of Balaguer (1211-1352). *Imago Temporis*, 14, 135-149.

YEGUAS I GASSÓ, J. (2003). *Mollerussa*. Valls: Cossetània.

YEGUAS I GASSÓ, J. & PUIG SANCHIS, I. (2003). *El Palau d'Anglesola. L'església de Sant Joan Baptista*. El Palau d'Anglesola: Ajuntament d'El Palau d'Anglesola.

YEGUAS I GASSÓ, J. (2009). *El mausoleu de Bellpuig*. Bellpuig: Impremta Saladrigues.

YEGUAS I GASSÓ, J. (2010). Sobre l'etimologia de Linyola i Utxafava al Pla d'Urgell. *Mascançà*, 1, 39-54.

YEGUAS I GASSÓ, J. (2012). La desaparició del lloc, del terme i del bosc de Seana. *Mascançà*, 3, 155-166.